

*В. А. Самофатова,
к. е. н., доцент, докторант кафедри економіки промисловості,
Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса*

ПЕРЕДУМОВИ І ФАКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

*V. Samofatova,
Ph.D. in Economics, associate professor, doctoral candidate of Department of industrial economic,
Odessa national academy of food technologies, Odessa*

PRECONDITIONS AND FACTORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRI-FOOD SPHERE

У статті розглянуто актуальні питання функціонування і розвитку агропродовольчої сфери України. Проаналізовано фактори, що впливають на сталий розвиток агропродовольчої сфери та виконана їх систематизація. Зауважено, що слід розглядати фактори впливу на сталий розвиток агропродовольчої сфери в їх інтеграційній єдності, взаємовпливі та взаємодії. Доведено, що дослідження і класифікація передумов і факторів сталого розвитку, дозволяє вирішувати та оцінювати реакцію агропродовольчої сфери на вплив окремих факторів та їх інтеграційну дію в цілому. Відмічено, що сталий розвиток агропродовольчої сфери повинен відбуватися на основі інноваційної моделі, переорієнтації на стійке підвищення конкурентоздатності, урахуванні екологічних факторів, поліпшення умов проживання у сільській місцевості. Відзначено, що першочерговим і перспективним завданням є створення кластерів у агропродовольчій сфері.

The article considers topical issues of functioning and development of agri-food sphere of Ukraine. Analyzed the factors, that influencing sustainable development in the agri-food sphere, and made their systematization. Noted, that should to consider the influence factors on the sustainable development of the agri-food sphere integration in their unity, interrelation and interaction. Proved, that the study and classification of the preconditions and factors of sustainable development, allows to solve and to assess the reaction of the agri-food sphere on the effect of individual factors and their integration actions in general. Noted, that sustainable development of an agri-food sphere should be based on innovative models, refocusing on the sustainable increase of competitiveness, environmental factors, improvement of living conditions in rural areas. Noted, that priority and long-term tasks, is the creation of clusters in the agri-food sphere.

Ключові слова: агропродовольча сфера, сталий розвиток, передумови, фактори впливу, системна класифікація, агропродовольчий кластер.

Key words: agri-food sphere, sustainable development, preconditions, factors of influence, system classification, agri-food cluster.

ВСТУП

В економіці України агропродовольча сфера (АПС) є надзвичайно важливою ланкою, яка вагомою мірою визначає соціально-економічне становище суспільства та продовольчу безпеку держави. Зокрема агропромисловий комплекс формує близько 9—13% валової доданої вартості країни, є одним з основних бюджетоутворюючих секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить в середньому 20%, а у товарній структурі експорту — понад чверть, забезпечуючи перше місце на світовому ринку олії соняшникової, друге місце за експортом зернових (без рису) [1].

Сталість функціонування агропродовольчої сфери позитивно впливає на інші сектори економіки. Сталий розвиток у інформаційних джерелах характеризується як такий, що породжує і сприяє економічному зростанню, справедливо розподіляє його результати, відновлює довкілля, забезпечує реалізацію можливостей людини [2].

Ініціаторами переходу до сталого розвитку стали розвинуті країни світу. З їх ініціативи, у 1968 р. на засіданні Римського клубу поставлено проблему визначення перспектив майбутнього, враховуючи катастрофічні екологічні умови сьогодення [3, с. 68]. Тому використання наукової концепції сталого розвитку агропродовольчої сфери є об'єктивною необхідністю. Урегулювати ситуацію можливо при системному взаємоузгодженому вирішенні соціальних, економічних та екологічних проблем суспільства, тобто його переходу на умови сталого збалансованого розвитку.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Забезпечення сталого розвитку агропродовольчої сфери можливе лише на основі системного підходу, який передбачає комплексне дослідження передумов і факторів впливу, та на цьому підґрунті розробки методології управління для вирішення проблем взаємоузгодження і збалансування соціальних, економічних та екологічних факторів розвитку.

Різноманітні аспекти сталого розвитку агропродовольчої сфери в знайшли відображення у наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних учених: В. Амбросова, Б. Буркинського, О. Веклич, З. Герасимчук, М. Долішнього, Д. Крисанова, М. Кропивка, О. Павлова, П. Саблука, І. Ушачова, М. Хвесика, В. Юрчишина та багатьох інших. Водночас до цього часу відсутні комплексні розробки щодо впливу передумов і факторів на сталий розвиток агропродовольчої сфери та їх системна класифікація.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою роботи є удосконалення теоретичних підходів до класифікації основних факторів впливу на забезпечення сталого розвитку агропродовольчої сфери. Така класифікація необхідна для того, щоб найкращим чином адаптувати агропродовольчу сферу як до ринкового, так і до навколишнього природного середовища на засадах сталого розвитку. Назріла необхідність комплексного підходу до вирі-

шення проблем розвитку агропродовольчої сфери, торкаючись при цьому не тільки тактичних, але й стратегічних проблем розвитку, його територіального розміщення, створення цивілізованих умов проживання сільського населення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Агропродовольча сфера є багатогалузевою і, одночасно, єдиною інтегрованою галуззю господарського комплексу. Сталий розвиток агропродовольчої сфери — це спроможність її суб'єктів безперервно і динамічно підтримувати обґрунтовані пропорції між факторами відтворення і необхідними темпами зростання в умовах мінливого зовнішнього середовища. І.Г. Ушачов стверджує, що "з позиції наукової доктрини, розвиток — це не тільки і не стільки зростання окремих кількісних показників, а передусім спроможність агропродовольчої сфери до розширеного відтворення, зростання продуктивності праці, більш повному задоволенні соціальних потреб і покращенню рівня життя населення" [4, с. 12].

Дослідження і класифікація передумов і факторів сталого розвитку дозволяють вирішувати оцінювати реакцію агропродовольчої сфери на вплив окремих факторів та їх інтеграційну дію в цілому. Загальновідомо, що передумови — попередні умови існування, виникнення, діяння; фактори — умови, рушійні сила будь-якого процесу. Потрібно розглядати фактори впливу на сталий розвиток агропродовольчої сфери в їх інтеграційній єдності, взаємовпливі і узгодженні з природними передумовами. Особливим пріоритетом для України є гармонійний розвиток людського потенціалу, довкілля і економіки держави. Сталий розвиток АПС повинен відбуватися на основі інноваційної моделі, переорієнтації на стійке підвищення конкурентоздатності, урахуванні екологічних факторів, поліпшенні умов проживання у сільській місцевості. Головний засіб виробництва агропродовольчої сфери — земля. Взагалі, аграрна сфера — дуже ризикова. Сьогодні сільськогосподарські ресурси, у т. ч. природні, є не лише фактором виробництва продовольства, а й основним джерелом існування та зайнятості більшої частини населення сільських регіонів. Сільське господарство, яке є базисом агропродовольчої сфери, функціонує за рахунок використання відновлюваних природних і біологічних ресурсів. Природно-ресурсний потенціал агропродовольчої сфери визначає доцільність розміщення та територіальну організацію АПС, впливає на її спеціалізацію. Особливістю сільськогосподарського виробництва є наявність територій, на які постійно впливають небезпечні стихійні явища (посухи, підтоплення), внаслідок чого аграрії зазнають значних матеріальних збитків.

Важливий фактор ефективного розвитку агропродовольчої сфери — інтеграція між сільським господарством і харчовою промисловістю, що створює сприятливі умови для узгодженої економічної та науково-технічної політики підприємств, що входять до об'єднання, але є юридично самостійними. Розвиток інтеграційних процесів, що згладжує нееквівалентний обмін у агропродовольчій сфері, дозволяє комплексно вирішувати проблеми даної сфери як системи. Одним із першочергових і перспективних за значимістю завдань, є створення кластерів у агропродовольчій сфері. Формування і розвиток кластерів у продовольчому комплексі передбачає об'єднання виробників окремого виду аграрної сировини і харчових продуктів у технологічний ланцюг з горизонтальними або вертикальними зв'язками.

Серед факторів, що впливають на сталий розвиток агропродовольчої сфери, слід відмітити вплив міжгалузевого диспаритету цін і доходів. Ціновий диктат з боку посередників призвів до зниження частки сільськогосподарських виробників у роздрібній ціні кінцевої продукції. Водночас аграрна сфера економіки відчуває брак обігових коштів, особливо позикових, найважливішим джерелом фінансування аграрного виробництва залишається чистий прибуток від реалізації продукції. Не менш важливою і нагальною є проблема комплексної переробки сировини. Протягом останніх років, особливо після опублікування у 2011 році доповіді ФАО "Світові продовольчі втрати і харчові відходи: масштаби, причини і попередження" [5], ця тема викликала підвищений інтерес. За оцінкою авторів доповіді, сільськогосподарські втрати і харчові відходи в середньому досягають третини світового виробництва продовольства. Це свідчить про виключно неефективне використання ресурсів, доступність яких невпинно зменшуєть-

ся. Саме тому такі втрати є однією із принципових загроз сталого розвитку. Скорочення втрат і підвищення ефективності використання ресурсів стало частиною однієї із 17 цілей в галузі сталого розвитку, прийнятих у ООН у 2015 році [6].

Сформована інфраструктура аграрного ринку виявилася неефективною, а безпосередні виробники сільськогосподарської продукції не мають доступу до організованих каналів збуту. Зокрема потреба в залізничних перевезеннях зерна в Україні у 2,3 рази перевищує фактичну подачу зерновозів. Через невчасне відвантаження зерна під загрозою опинилися виконання експортних контрактів та репутація компаній, що загрожує втратою ринків та штрафними санкціями за прострочення поставок. У той же час, переповненість елеваторів гальмує збиральну кампанію, оскільки за відсутності вільних потужностей зі зберігання сільгоспвиробники часто вимушені призупиняти збір урожаю. Для забезпечення подальшого розвитку агросектору та збереження позицій України на міжнародних ринках зерна необхідні термінові інвестиції у відповідну залізничну інфраструктуру, оновлення та нарощення парку локомотивів і зерновозів [7].

Очевидно, що реалізація можливостей забезпечення сталого розвитку значною мірою залежить від впливу зовнішніх факторів та умов. Сюди відноситься: Державна політика щодо розвитку агропродовольчої сфери; диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію, електроенергію, паливно-мастильні матеріали, корупція, рейдерство, тіньова економіка і т. ін.

Загальний склад і структура розглянутих факторів впливу може бути представлена у вигляді класифікації (табл. 1).

Досвід свідчить, що більшість проблем соціально-економічної та екологічної незбалансованості, в першу чергу, зароджувалися на рівні регіону і лише пізніше розрослись до національних масштабів. Розробка програми сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону повинна передбачати вибір необхідних орієнтирів розвитку, які дозволять визначити домінуючі тенденції, орієнтовні кількісні параметри соціально-економічного і екологічного розвитку, власне місце в міжрегіональному поділі праці, намітити і відкоригувати в прогнозованій динаміці загальнодержавного і регіональних ринків, власні регулюючі впливи на економічні та соціальні процеси. Створення регіональних оптових ринків сільськогосподарської і харчової продукції та сировини сприятимуть довгостроковому сталому розвитку агропродовольчої сфери регіону.

Сутність стратегії соціально-економічного і екологічного сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону полягає в забезпеченні комплексного і системного використання резервів та факторів підвищення ефективності, конкурентоспроможності і створення на цій основі передумов для сталого, довгострокового розвитку регіональної економіки, в забезпеченні продовольчої безпеки, у досягненні максимально високих темпів підвищення доходів і підвищення якості життя населення регіону.

ВИСНОВКИ

При обґрунтуванні процесу сталого розвитку аграрного сектору особливо важливо забезпечити необхідність досягнення балансу між соціальними, екологічними затратами при економічно вигідній господарській діяльності.

У сучасних умовах, особливе значення має проблемно-орієнтоване управління сталим розвитком регіональної агропродовольчої сфери. Його сутність виявляється у переході від реактивного управління до активного, що попереджує виникнення проблемних ситуацій і протиріч у агропродовольчій сфері.

Фактори впливу взаємозалежні і повинні враховуватися у всій своїй сукупності при плануванні подальшого розвитку агропродовольчої сфери. Оцінка факторів впливу є складним та наступним завданням після аналізу, що дозволяє більш об'єктивно обґрунтувати напрямки та засоби покращення ситуації щодо сталого розвитку агропродовольчої сфери.

На нашу думку, одним із можливих інструментів сталого розвитку регіональної агропродовольчої сфери, може стати формування таких регіональних інтегрованих структур, як агропродовольчі кластери, які будуть являтися своєрідним локомотивом динамічного розвитку сільського господарства та харчової промисловості, і слугувати підвищенню рівня і якості продовольчого забезпечення населення регіону.

Таблиця 1. Основні фактори впливу на сталий розвиток агропродовольчої сфери

№ з/п	Групи факторів	Характеристика
11	<i>Природно-ресурсні</i>	Природно-кліматичні умови: тривалість вегетаційного періоду, кількість опадів тощо. Економіко-географічне положення. Кількість і якість земельних ресурсів. Забезпеченість водними ресурсами
22	<i>Демографічні</i>	Чисельність населення. Вікова структура населення. Міграції
3	<i>Економічні</i>	Підвищення врожайності рослин та продуктивності тварин. Розвиток переробних галузей харчової промисловості. Наявність достатньої кількості високоякісної сировини. Матеріально-технічне забезпечення. Низька собівартість. Висока якість продукції. Сезонність виробництва. Тривалість виробничого циклу. Збільшення експортних можливостей
33	<i>Соціальні</i>	Рівень і якість життя населення. Створення нових робочих місць. Забезпеченість житлом. Забезпеченість освітніми закладами та доступність медичного обслуговування. Комплексний розвиток сільських територій
44	<i>Трудові і підприємницькі</i>	Активізація підприємницької діяльності. Кадрове забезпечення. Ефективність відтворення трудового потенціалу. Мотивація до кооперації та укрупнення дрібних виробників. Підвищення кваліфікації кадрів
55	<i>Фінансові</i>	Платоспроможний попит населення. Висока вартість кредитних ресурсів. Державні програми залучення інвестицій. Фінансова підтримка дрібних фермерів. Стабільність національної валюти
66	<i>Екологічні</i>	Рациональне природокористування. Енергоємність виробництва. Цілісна система збереження та відтворення природних ресурсів. Рівень розораності і деградації сільськогосподарських земель. Комплексна переробка сировини та використання відходів виробництва
77	<i>Інноваційні</i>	Підвищення врожайності та продуктивності тварин. Розвиток органічного сільського господарства та біоекономіки. Використання передових технологій вирощування і переробки сировини. Наявність сучасного ресурсоекономічного переробного обладнання та сільськогосподарської техніки. Впровадження системи НАССР на підприємствах харчової промисловості
18	<i>Інфраструктурні</i>	Ефективна система заготівлі і збуту сільськогосподарської і харчової продукції. Налагодженість системи логістики і зберігання сільськогосподарської і харчової продукції
19	<i>Наукові</i>	Співпраця з науково-навчальними і науково-дослідними установами
110	<i>Організаційні</i>	Агропромислова інтеграція і кластеризація. Ефективна маркетингова система. Розширення ринків збуту. Егоїстичні інтереси глобальних корпорацій
111	<i>Інституціональні</i>	Внутрішня та зовнішня політична стабільність. Стабільність податкового законодавства. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері контролю та використання земель
112	<i>Форс-мажорні</i>	Посухи, повені, нестандартні кліматичні умови т. ін.

Джерело: авторська розробка.

Література:

1. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/apk?nid=16822>
2. Сталий розвиток. Матеріали Вікіпедії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сталий_розвиток
3. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: монографія. — Луцьк: Надстир'я, 2008. — 528 с.
4. Ушачёв И.Г. Экономический рост и конкурентоспособность сельского хозяйства России / И. Г. Ушачёв // Аграрный вестник Урала. — 2009. — № 3 (57). — С. 4—12.
5. Доклад ФАО "Мировые продовольственные потери и пищевые отходы: масштабы, причины и предотвращение" [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.fao.org/docrep/014/mb060e/mb060e00.pdf>
6. Преобразование нашего мира: повестка дня в области устойчивого развития до 2030 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/>
7. Потреба в залізничних перевезеннях зерна в Україні у 2,3 рази перевищує фактичну подачу зерновозів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/news/rastenievodstvo/defitsit-zernovozov-vymoet-iz-koshelkov-agrariev-100-mln-grn/>

References:

1. The Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2015), "The concept of the State target program of development of agrarian sector of economy till 2020", available at: <http://www.minagro.gov.ua/apk?nid=16822> (Accessed 20 Oct 2016).
2. The Wikipedia (2016), "Sustainable development", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сталий_розвиток (Accessed 20 Oct 2016).
3. Gerasy'mchuk, Z. V. (2008), Regional'na polity'ka stp'alogo rozvy'tku: teoriya, metodologiya, prakty'ka: Monografiya [Regional policy sustainable development: theory, methodology, practice: Monograph], Nadsty'r'ya, Lutsk, Ukraine.
4. Ushachyov, I. G. (2009), "Economic growth and competitiveness of agriculture of Russia", Agrarniy vestnik Urala, vol. 3 (57), pp. 4—12.
5. FAO report (2011), "Global food losses and food waste", available at: <http://www.fao.org/docrep/014/mb060e/mb060e00.pdf> (Accessed 20 Oct 2016).
6. UN (2015), "The transformation of our world: an agenda for sustainable development until 2030", available at: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/> (Accessed 20 Oct 2016).
7. AgroPortal (2016), "The need for rail transportation of grain in Ukraine in 2.3 times exceeds the actual supply of grain", available at: <http://agroportal.ua/ua/news/rastenievodstvo/defitsit-zernovozov-vymoet-iz-koshelkov-agrariev-100-mln-grn/> (Accessed 20 Oct 2016).

Стаття надійшла до редакції 20.10.2016 р.